

FONAMENTACIÓ DEL PODER POLÍTIC, DESOBEDIÈNCIA CIVIL I DEMOCRÀCIA

Ignasi Llobera

Professor SEK-Catalunya

Fonamentació del poder polític

John Locke (1632-1704, Anglaterra) ha passat a la història de la filosofia com un dels pares del liberalisme modern, que és la teoria que posa els drets i les llibertats individuals al centre de la filosofia política. Al seu *Segon tractat sobre el govern civil* (1690)¹, comença preguntant-se quin és l'origen del poder polític. Locke està interessat en la fonamentació i en la legitimitat del poder polític. És a dir, es pregunta per què hem d'obeir les lleis i l'Estat.

Locke critica durament la teoria de l'origen diví del poder polític, que servia per defensar la monarquia absoluta. Segons Locke, el poder polític no pot venir de Déu: com podem saber si el nostre rei absolut és l'hereu legítim d'Adam, el primer home? I com poden haver-hi tants hereus legítims d'Adam? Descarta aquesta teoria per implausible i quasi risible.

En comptes d'això, el poder polític ha de venir dels humans mateixos: els humans ens hem donat el poder polític. Partint d'aquesta premissa, Locke planteja la possibilitat del govern del més fort: governa aquell que pot imposar-se als altres usant la força i la violència. Locke rebutja aquesta opció per ser pròpia de les bèsties.

Arribats a aquest punt, Locke es proposa trobar una altra teoria que expliqui l'origen del poder polític, és a dir, per què és legítim i per què l'hem d'obeir. Segons Locke, abans que hi hagués poder polític els humans ens trobàvem en estat de natura: tots érem lliures i iguals en la mesura que no atemptéssim contra la llei natural, és a dir, en la mesura que no atemptéssim contra "la vida, la salut, la llibertat ni les possessions" dels altres (Cap. II, §6). Quan algú atemptava contra la llei natural, llavors entrava en estat de guerra, és a dir, en un "estat d'enemistat i de destrucció" de tots contra tots (Cap. III, §16). Per evitar l'estat de guerra, vam fer un pacte: vam sacrificar part de la nostra llibertat a canvi de seguretat,

comprometent-nos a fer el que digui la majoria. Aquest pacte és, justament, l'origen del poder polític, de la societat civil i del govern. Aquest pacte és, justament, el que fa que el poder polític sigui legítim: ningú ens l'ha imposat, sinó que cadascun de nosaltres l'ha acceptat per pròpia voluntat.

Si el poder polític surt del pacte que hem fet, vol dir això que sempre l'hem d'obeir? Segons Locke, no sempre. L'últim capítol del *Segon tractat sobre el govern civil* tracta de la dissolució del govern. En aquest capítol es plantegen dues maneres per les quals el poder polític legítim es dissol. En primer lloc, en el cas que el poder polític queda alterat: algú es posa a legislar pel seu compte sense haver estat designat pel poble. En segon lloc, en el cas que el legislador actuï de manera contrària a la tasca que se li va donar, per exemple anant en contra de la llei natural o del que havien acordat amb el poble. En tots dos casos, el govern seria il·legítim i, per tant, el pacte que vam fer no ens obliga a acatar les seves lleis, i tornem a estar en plena llibertat.

Locke es planteja l'objecció de si la seva teoria portarà a una revolució freqüent i hi dona tres respostes (Cap. XIX, §224-226): (1) el poble fa la revolució quan el govern el maltracta, i no quan un autor dona una explicació de l'origen del poder polític; (2) el poble no fa la revolució al primer error del govern, sinó quan ja no pot aguantar més; (3) aquesta teoria prevé la revolució perquè ensenya al govern què ha de fer per evitar la revolució: no maltractar el poble.

Desobediència civil

Henry D. Thoreau (1817-1862, Estats Units d'Amèrica) ha passat a la història com el pare de la desobediència civil, tenint una forta influència en personatges històrics tan importants com Gandhi o Martin Luter King. Thoreau va participar al moviment abolicionista (per l'abolició de l'esclavisme) i estava en contra de la guerra d'Estats Units contra Mèxic. Per això va calcular quina part dels seus impostos servien per finançar la guerra contra Mèxic i va deixar de pagar-los,

¹ Els títols i les cites directes s'han escrit en català. La traducció és pròpia, sempre que a la bibliografia no hi consti ja la versió catalana.

cosa que el va portar a la presó. Thoreau també és conegut per haver-se construït ell mateix una cabana al mig del bosc i haver-hi anat a viure sol.

Al seu "Desobediència civil" (1848), Thoreau defensa que el poder polític emana del poble i que "l'única obligació que tinc dret a assumir és la de fer en cada moment el que crec que és just." (p. 31). Segons l'autor i amb reminiscències de Locke, "tots els homes reconeixen el dret a la revolució, és a dir, el dret de negar la seva lleialtat i d'oposar-se a un govern quan la seva tirania o la seva ineficiència siguin desmesurats i insuportables." (p. 34). Per això, de vegades hem de desobeir el poder polític. Ara bé, l'objectiu no és acabar amb el govern (Thoreau no és anarquista), sinó que el seu objectiu és aconseguir un govern millor. Thoreau defensa la revolució pacífica: "Si mil homes deixessin de pagar els seus impostos aquest any, tal mesura no seria ni violenta ni cruel, mentre que si els paguen, es capacita l'Estat per cometre actes de violència i vessar la sang dels innocents. Aquesta és la definició d'una revolució pacífica, si és que tal cosa és possible." (p. 44).

Thoreau és un escriptor suggeridor, però no és un filòsof sistemàtic. John Rawls, més de cent anys més tard, va sistematitzar el que Thoreau va escriure des de la seva intuïció filosòfica i des de la seva experiència personal.

John Rawls (1921-2002, Estats Units d'Amèrica) és un dels filòsofs contemporanis més importants que s'han dedicat a la filosofia política en la tradició liberal, introduint canvis significatius a aquesta tradició, tal i com John Locke va fer tres segles abans.

La seva obra *Una teoria de la justícia* (1971) marca la represa contemporània de la filosofia política. Aquesta extensa obra dedica els capítols 55-59 al tema de la desobediència civil, reconeixent-se en deute en aquest tema amb Henry Thoreau (p. 454-455, 459).

Segons Rawls, cal distingir dues maneres d'entendre la desobediència civil. Per una banda, la manera habitual d'entendre-la, tal i com l'entenia Thoreau: "no obediència a una llei per raons de consciència, almenys quan hom no ho fa d'amagat i no emprà mitjans violents." (p. 459). Per altra banda, Rawls proposa una definició més estricta de desobediència civil: "acte públic contrari a la llei, no violent, fet per motius de consciència però alhora polític, que hom emprèn normalment amb l'objectiu de provocar un canvi en la llei o en les polítiques del govern." (p. 454)

Rawls analitza minuciosament cadascuna de les característiques de la desobediència civil. Aquí recollim les dues raons que dona per defensar que la desobediència civil ha de ser no

violenta (p. 456-457). Primer, perquè vol adreçar-se als conciutadans perquè valorin la situació, els vol convèncer (enlloc de fer servir la força per vèncer sense convèncer). Segon, perquè "expressa desobediència a la llei dins dels límits de la fidelitat a la llei, encara que n'estigui fora." (p. 457). És a dir, la no violència fa palès que l'objectiu no és destruir el govern, sinó tenir un millor govern, tal i com defensava Thoreau.

Ara bé, segons Rawls la desobediència civil té límits. Rawls admet que "dissenya aquesta teoria només per al cas especial d'una societat quasi justa, una societat que en general està ben ordenada però en la qual hi ha violacions de la justícia serioses." (p. 453). Així doncs, què passa en el cas d'una societat que no sigui quasi justa? En paraules de Rawls: "A vegades, si l'apel·lació [que constitueix la desobediència civil] fracassa, aleshores hom podrà emprendre la resistència per la força." (p. 457).

De nou, la fonamentació del poder polític

John Rawls es situa a la tradició liberal, de la qual John Locke n'és un dels pares fundadors. Locke afirma que el poder polític o bé es basa en el govern del més fort, o bé en el pacte dels individus. Si el poder polític és el govern del més fort, hauré d'acceptar la vella frase romana 'si vols la pau, prepara't per la guerra'. En canvi, si el poder polític es basa en el pacte dels individus, tal i com defensa Locke, llavors podrem acceptar la màxima de Gandhi: 'no hi ha camí per la pau; la pau és el camí'.

Rawls segueix la teoria de Locke en aquest punt, però sembla contradir-la quan considera que la desobediència civil pot fracassar, potser perquè la societat no és quasi justa: Rawls diu que en aquests casos "hom podrà emprendre la resistència per la força" (p. 457).

Amb Locke podem rebutjar l'apel·lació a la força de Rawls afirmant que això fonamentaria el poder polític en la imposició per la força, cosa que és pròpia de les bèsties. En comptes d'això, Locke defensa que el poder polític legítim només pot sorgir del pacte, és a dir, de la voluntat dels individus.

Així, ens preguntem quina seria la manera legítima de fer prevaldre el poder polític fonamentat en la voluntat dels individus. A dia d'avui, ho tenim clar: la democràcia. Tenim clar el terme, però cal que ens preguntem si tenim prou clar què vol dir. A continuació s'ofereixen algunes idees que ens poden ajudar a pensar la democràcia.

Democràcia

Bernard Crick (1929-2008, Regne Unit) va analitzar detalladament aquest concepte al seu *Democràcia. Una molt breu introducció* (2002). En aquesta obra fa un interessantíssim recorregut històric i conceptual de la democràcia. Identifica més de deu significats d'aquest terme, que proposa classificar en quatre (p. 11-13):

1- L'ús que en fa Plató a l'Antiga Grècia d'acord amb l'etimologia grega de la paraula: el poder (*kratos*) del poble o dels molts (*demos*).

2- L'ús que en fa Maquiavel i que trobem també a la República Romana: el govern mixt, que combina el poder dels experts en política amb la possibilitat que els ciutadans puguin incidir en el govern.

3- L'ús que en fa Rousseau i que trobem a la Revolució Francesa: "tothom, independentment de la seva educació o de les seves propietats, té dret a fer sentir la seva veu respecte qüestions d'interès públic" (p. 12).

4- L'ús que en fa John Stuart Mill i Alexis de Tocqueville, i que es troba tant a la Constitució Americana com a moltes de les constitucions europees del segle XIX: "tothom pot participar [en política] si vol (i tothom hauria de voler), i alhora tothom ha de respectar els drets dels seus conciutadans en el marc d'un ordenament jurídic que defineixi, protegeixi i limiti aquests drets." (p. 13).

Així doncs, quan parlem de la democràcia així com la millor manera d'expressar la voluntat dels ciutadans i, per tant, com la manera adequada de legitimar el poder polític, com estem entenent aquesta democràcia? Quina d'aquestes definicions s'hi acosta més? Què hi trobem a faltar? Per exemple: la democràcia ens legitima a violar els drets fonamentals d'algunes persones? i d'alguns col·lectius? Segons la quarta definició no.

També ens pot ajudar a pensar el que diu Fernando Pindado (1955, Barcelona) al seu "Rescatem la política i la democràcia dels mercats i dels intermediaris pèrfids" (2012). Segons Pindado, la democràcia s'articula a través de les seves tres potes essencials: totes tres són necessàries per enfortir el sistema democràtic. Per una banda, la democràcia representativa (p. 2-4): els ciutadans fan política a través dels representants que han triat, com per exemple al Parlament. Per una altra banda, la democràcia directa (p. 4-11): els ciutadans prenen decisions polítiques sense intermediaris, com per exemple en un referèndum. En tercer lloc però no per això menys important, la democràcia dialògica (p. 11-13): els ciutadans i els seus representants intercanvien raons i motius per defensar certes decisions polítiques, sense haver d'arribar a cap conclusió conjunta, com per exemple un procés participatiu o una manifestació.

Potser la situació política ens dona un nou problema per pensar amb l'aparell conceptual de Pindado: quins són els criteris perquè un acte democràtic compti com a democràcia directa o com a democràcia representativa? Per exemple, els representants polítics que accepten com a democràtic el que va passar l'1 d'octubre de 2017 a Catalunya, no es posen d'acord si va ser democràcia directa (un referèndum del qual en surt un mandat democràtic) o democràcia dialògica (una manifestació que dona raons però que no constitueix una decisió política). De vegades la realitat ens obliga a repensar el que grans filòsofs ja han pensat, alhora que ens empeny a afrontar nous problemes que encara estan per pensar.

S'han repassat algunes teories i arguments que ens poden ajudar a pensar la realitat, però aquí s'ha tingut en compte només una tradició de filosofia política: el liberalisme modern, que posa al centre els drets i llibertats dels individus. Potser hi ha qüestions importants que no es troben resoltes en els grans autors d'aquesta tradició, com ara la definició dels límits de la comunitat política o d'una nació, és a dir, com definim quin conjunt de ciutadans han fet el pacte que legitima el poder polític. Es defineix per l'ús legítim de la violència? Locke ho rebutjaria per ser propi de les bèsties. Es defineix, potser, per la voluntat dels ciutadans? O amb algun altre criteri? Segur que s'ha de continuar explorant aquesta tradició de pensament polític per poder abordar aquesta qüestió, i segur que altres tradicions podran aportar consideracions rellevants sobre aquestes qüestions. Per exemple, seria oportú explorar el comunitarisme contemporani, nascut com a reacció a la teoria de Rawls, i que entre d'altres coses subratlla la importància de la comunitat, de la tradició i del context social (Vid. BELL, D., 2016).

Bibliografia

- BELL, D. (2016) "Communitarianism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [article en línia]. [Data de consulta: 22 de desembre de 2017]. URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/communitarianism/>>.
- CRICK, B. (2002). *Democracy. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 130 pàg.
- LOCKE, J. (1980/1690). *Second Treatise of Government*. Cambridge: Hackett Publishing Company. 124 pàg.
- PINDADO, F. (2012). "Rescatemos la política y la democracia de los mercados y de los intermediarios pèrfidos". Inèdit.
- RAWLS, J., (2010/1971). *Una teoria de la justícia* (Vergés, J. & Farrés, O.; trad.). Girona: Accent Editorial. 720 pàg.
- THOUREAU, D. (2004/1848). "Desobediencia civil". A: *Desobediencia civil y otros escritos* (Díaz, M^a. E.; trad.). Madrid: Editorial Tecnos. 111 pàg. (Clásicos del pensamiento; 32).